

Ruïnes ontstaan vanzelf; monumenten nooit

Carel Weeber

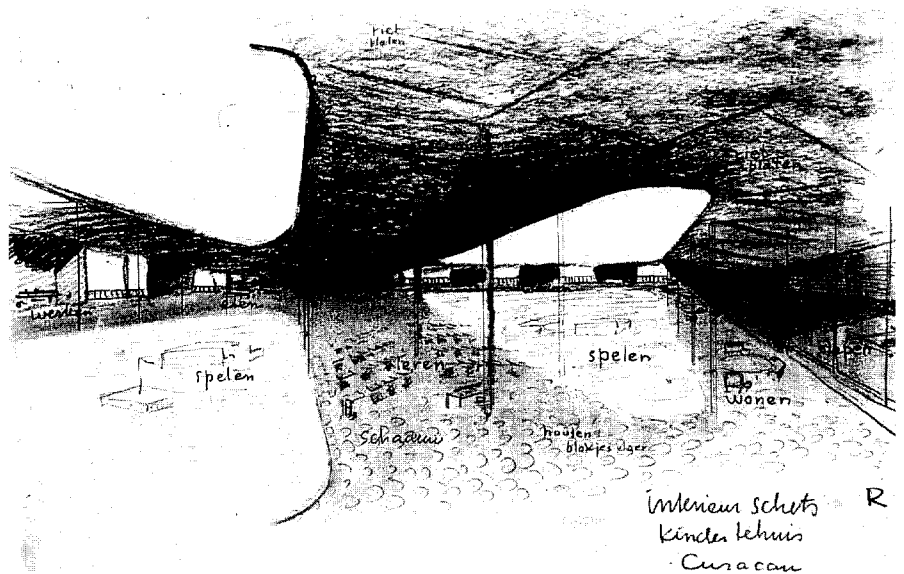
In augustus 1955 werd ik vanuit Curaçao na voltooiing van de HBS op de ms. Oranjestad gezet om te gaan studeren. Wie ging studeren, ging naar Nederland. Dit heeft er toe heeft geleid dat een zekere band met de Antillen verbroken werd. Dit zou ongetwijfeld anders zijn verlopen als mijn studie zich voltrokken had in bijvoorbeeld Venezuela, Mexico of Florida. Dan was de kans op terugkeer, of dat ik in deze regio aan de slag was gegaan, groot geweest. Ik heb de ontwikkelingen hier vanuit enige afstand moeten volgen.

Bouwkunde-onderwijs in de regio

In 1970 werd ik benoemd tot hoogleraar aan de Technische Universiteit van Delft, nadat ik daar in 1964 was afgestudeerd. In deze functie heb ik kunnen bijdragen aan de opleiding van na mij gekomen Antillianen. Dankzij deze contacten heb ik banden met de Antillen in stand kunnen houden.

Banden van zowel persoonlijke als van beroepsmatige aard. Door deze studenten zijn wij aan de Technische Universiteit in de gelegenheid kennis te ontwikkelen over bouwen in tropische gebieden, in het bijzonder de Antillen en Suriname. Deze kennis bestrijkt enerzijds de architectuurhistorie en restauratie, anderzijds de bouwtechniek en architectuur. De historie en restauratie werden vooral behartigd door mijn ex-collega Professor Temminck Groll die hier bekend staat als groot promotor voor behoud van monumenten. Op onze universiteit boden en bieden wij buitenlandse, dus ook Antilliaanse studenten de gelegenheid zich al tijdens de studie, voor zover mogelijk, voor te bereiden op de problematiek van hun eigen landen. Tijdens het afstuderen kunnen studenten zich namelijk gedurende een jaar onder deskundige leiding intensief verdiepen in een zelf te bepalen onderwerp. Tientallen interessante afstudeerprojecten werden de afgelopen jaren dan ook op de Antillen gelokaliseerd.

Naast de bouwkundig ingenieurs zijn ook bijna alle civiel- en werktuigbouwkundig ingenieurs, die op de Antillen in het bouwproces betrokken zijn, aan de Technische Universiteit van Delft opgeleid. Dat betekent dat naast architecten ook constructie- en installatie-adviseurs een Delftse opleiding genoten. Dat ook onder de Antilliaanse aan-

Afb. 1. Het mgr. Verriet Instituut, een tehuis voor gehandicapte kinderen, ontworpen in 1950 door architect Rietveld. (Foto: R. Gill)

nemers ingenieurs uit Delft rondlopen acht ik zeer waarschijnlijk. Echter, hoe goed ook de Technische Universiteit internationaal staat aangeschreven, het is en blijft voor hen die zich daarna elders gaan vestigen een noodoplossing. Hoe gewend of gekend, een langdurig studieverblijf in Nederland leidt onvermijdelijk tot culturele vervreemding met het land van herkomst. Bouwen is zo sterk verweven met cultuur dat een buiten de eigen cultuur genoten architectuuropleiding nadelen heeft. Na een sterke identificatie met een vreemde cultuur is het niet verbazingwekkend dat eenmaal terug in eigen land oneigenlijke methoden, technieken en vormen worden toegepast.

Ofschoon met de University of the West Indies een begin is gemaakt, wordt het tijd dat in de regio Caribische universiteiten worden gesticht, zodat het afhankelijk zijn van Nederlandse instellingen minder wordt. Ik vrees echter dat ook nu de vermeende uniciteit van eilanden samenwerking op dit gebied belemmert.

Volgens een bekende vuistregel is per tien miljoen inwoners ruimte voor een technische universiteit en per vijf miljoen inwoners voor een algemene universiteit. Met een bevolking van ruim dertig miljoen inwoners zou in het Caribisch gebied ruimte zijn voor minstens zes universiteiten. Ook zo-

lang deze universiteiten niet bestaan ben ik er een voorstander van om voortaan studiebeurzen niet te richten op Nederlandse studies, maar op vervolgoopleidingen in de eigen regio. In het belang van de Antillen raad ik het studeren in Nederland, of meer algemeen gesteld buiten de regio, af. Uiteraard heeft dit ook gevolgen voor de inhoud en structuur van het middelbare onderwijs.

Tussen airco en een mangoboom

Ik meen dat men ook op de Antillen niet meer goed in staat blijkt te zijn gebouwen te produceren die in voldoende mate gebruik maken van de aangename eigenschappen van het heersende klimaat en een overmatig beroep moet worden gedaan op kunstmatige middelen zoals airco. Met nadruk óók op de Antillen, omdat dit euvel zich bijna overal in tropische gebieden voordoet. Eerder heb ik in de bundel 'Cultureel mozaïek van de Nederlandse Antillen' hierover in hopelijk begrijpelijke taal geschreven hoe in deze streken, dankzij de wind, met een paar eenvoudige bouwregels een prettig binnenklimaat in gebouwen en woningen op natuurlijke wijze tot stand kan komen.

Ik kan u verzekeren dat bouwfysische kennis nog altijd behoort tot de intellectuele bagage van elke Antilliaanse ingenieur die aan de Universiteit van Delft is afgestudeerd. Ik weet zeker dat zij terugkeren met het heilige voornemen deze kennis ook toe te passen. Dat eenmaal daar aan de slag dit desondanks niet altijd lukt, is niet alleen hen te verwijten, maar ik vrees ook hun opdrachtgevers. Airco vertegenwoordigt onder invloed van internationale culturele krachten een maatschappelijke status die niet opgewassen lijkt tegen de kwaliteit van het klimaat onder een mangoboorn. Gelukkig meen ik tijdens recente gesprekken te bespeuren dat er sprake is van een kentering op dit gebied en dat men ontdekt dat tussen airco en een mangoboorn heel wat speelruimte zit. Immers als iets positief kan bijdragen aan de ontwikkeling van voor regio's karakteristieke architectuur, dan is het wel bouwen waarbij rekening wordt gehouden met de eigenschappen van het klimaat.

De monumenten van morgen

Ook op de Nederlandse Antillen zien wij dat vooral aan die gebouwen een culturele betekenis wordt gehecht, waar een relatie met het heersende klimaat geleid heeft tot voor deze omgeving karakteristieke architectuur. Monumenten waarover men zich terecht zorgen maakt en waar Monumentenzorg over waakt. Hun betekenis is onomstreden, vooral omdat deze architectuur ertoe bijdraagt dat de Nederlandse Antillen zich daarmee onderscheiden van andere gebieden, zelfs binnen de eigen regio. Professor Ozinga schrijft in zijn standaardwerk 'De monumenten van Curaçao in woord en beeld': 'De koloniale huizen onder Neder-

landse invloed gebouwd, onderscheiden zich waar ook ter wereld ....' Vooral na deze belangrijke bijdrage van Ozinga is de aandacht voor het Antilliaanse monumentenbestand sterk toegenomen. Naast een cultureel belang wordt bovendien van deze monumenten in het kader van de toeristenindustrie zelfs wonderen verwacht. Zonder het belang van deze aandacht en zorg te willen ontcrachten, is enige relativisering op zijn plaats en wil ik erop wijzen dat overbelichting en eenzijdige fixatie op historische architectuur ook een gevaar inhoudt. Aandacht voor het bouwen van vandaag en morgen kan daardoor wel eens op de achtergrond raken.

Ik stuit nu op de onvermijdelijke vraag: Waar blijven de monumenten van morgen? In het vorig jaar verschenen boek met studies over architectuur en monumenten van de Nederlandse Antillen onder de uitdagende titel: *Building up the Future from the Past*³ wordt dit actuele vraagstuk door een van de auteurs met een geweldig voorbeeld aan de orde gesteld. In zijn bijdrage geeft ir. R. Gill aan hoe de Nederlandse architect Rietveld in 1950 de klimatologische omstandigheden op Curaçao op radicale wijze aanwendde bij het slechts gedeeltelijk uitgevoerde, toen zeer vooruitstrevende, ontwerp voor het Mgr. Verriet Instituut, een tehuis voor gehandicapte kinderen. Ook de huidige directeur is nog zeer gesteld op dit gebouw. Gill geeft in het artikel aan hoe architect Rietveld, als protagonist van het functionalisme, door in het ontwerp op geheel eigen wijze typische kenmerken van tropisch bouwen toe te passen, een nieuwe weg aangeeft. Als er op Curaçao sprake zou zijn van een jong monument, dan is het wel dit gebouw. Voor het overige ziet het boek, ondanks de titel, geen kans om middels het behandelde architectonisch erf-

goed wegen aan te geven die een toekomst ontsluiten. Het blijft derhalve een sterk maar traditioneel pleidooi voor behoud van monumenten en een aardige bijdrage van kennis op het gebied van de architectuurgeschiedenis van de Nederlandse Antillen.

Graag maak ik van de gelegenheid gebruik om historici en architecten te wijzen op een enigszins blinde vlek. Meer dan tot nu toe hier wordt onderkend is de invloed met de tropische architectuur van Indonesië, maar ik denk ook India, van belang geweest voor bepaalde ontwikkelingen hier. Een van de mooiste voorbeelden van laat negentiende eeuwse tropische architectuur op Curaçao is het voormalig militair hospitaal op Plantersrust uit 1891. Dit gebouw is vrijwel een kopie van een gebouw in Bogor bij Jakarta. Een onderzoek naar deze relatie lijkt mij meer dan de moeite waard. Reeds anderen hebben gewezen op de eveneens Oostindische oorsprong van de tropische woningbouw in Emmastad. Er zijn dus meer monumenten dan nu wordt erkend.

Het in stand houden van monumenten moet meer inhouden dan koesteren van het verleden. Instandhouding moet in elk geval voldoen aan de voorwaarde dat het maatschappelijk inpasbaar is. De stad kan niet leven van musea en restaurants alleen en de stad is ook geen pretpark, zoals in Japan, waar hele historische Nederlandse steden in Holland Village bij Nagasaki op ware grootte en zeer natuurgetrouw worden nagebouwd. En Venetië kan maar één keer. Als men er niet in slaagt een geres taureerd monument maatschappelijk in te passen wordt het een mummie of een soort levend lijk, dat eerder in de weg staat dan dat het de weg wijst. Een monument is iets om in te leven, maar ook om van te leren.

Het dwingt tot de vraag naar het ontstaan en vervolgens naar de vraag of wij zelf niet in staat zijn monumenten voor morgen te maken. Het aanschouwen van een monument moet leiden tot zelfvertrouwen en niet tot valse schaamte. Het mag niet slechts een bron van inspiratie zijn voor hen die oppervlakkig stilistische kenmerken willen kopiëren. Een praktijk die welig tiert onder de noemer van harmonisch aansluiten op het verleden. Historische gebouwen moeten gezien worden als documenten. Documentaties van doeltreffende antwoorden op toenmalige maatschappelijke behoeften, waarbij men ondanks gebrekkige technische kennis en primitief bouw materiaal toch kans zag om in te spelen op het klimaat. Als wij geïnspireerd door monumenten onszelf met het bouwen deze doelen opnieuw zouden stellen, in plaats van deze oppervlakkig te kopiëren, zou al heel wat bereikt zijn. Ik kan mij namelijk niet aan de indruk onttrekken dat zich in Willemstad, met inzet van het cultureel erfgoed, een klein drama afspeelt. Een drama dat zich, wie Willemstad bekijkt, onmiddellijk opdringt. Ik ben niet de eerste die dit signaleert.

Afb. 2. Het voormalig hospitaal Plantersrust uit 1891. Dit gebouw is vrijwel een kopie van een gebouw in Bogor bij Jakarta. (Foto: R. Gill)

Een drama in drie bedrijven

Eerste bedrijf 1959: De aanleg van de nieuwe brug over de Annabaai. Met de twee opritten, één dwars door Scharloo, de ander door Otrabanda, werd voor beide gebieden een doodvonnis geveld. Onderzoek snel of die twee opritten geheel of gedeeltelijk gemist kunnen worden. Het zou zowel voor Scharloo als voor Otrabanda weer uitzicht bieden.

Tweede bedrijf 1969: De brand. Na meer dan twintig jaar zijn bijna alle sporen nog zichtbaar, vooral rondom het Brionplein. Waarom werd dat plein daarna zo vreemd ingericht en staat er geen nieuw hotel op de plaats van het oude hotel Americano? Waarom wordt niet strenger de hand gehouden aan herstel van de oude pleinwanden met nieuwbouw, maar daarentegen wel gedreigd met hoogbouw midden op het plein?

Derde bedrijf 1986: Actieplan Binnenstad en verder? Punda redt zich wel als toeristisch centrum, ofschoon Scharloo en Pietermaai ten dode lijken opgeschreven als niet snel nieuwe stedelijke programma's worden ontwikkeld. Restaureer waar kan, maar verwacht er niet veel van, er is al teveel gesloopt. Scharloo en Pietermaai zijn historisch en potentieel geschikt om buitenlandse investeerders te interesseren.

Otrabanda dreigt met het 'Actieplan Binnenstad' slachtoffer te worden van restauratiedrang. Otrabanda heeft als toeristisch centrum naast Punda geen toekomst en als economisch centrum ligt het inmiddels in de periferie. Het is nu een typisch stadsvernieuwingsgebied, waarbij de sociale problematiek voorrang behoort te hebben op behoud van historische architectuur. Monumenten mogen hier de bouw van nieuwe kantoren, hotels en appartementen niet bemmeren. Oriënteert Punda zich internationaal, de kracht van Otrabanda is haar lokale potentie.

Dat wat nog niet is

Overigens is de problematiek van historische binnensteden iets dat zich overal in de wereld voordoet. Als gevolg van de toegenomen mobiliteit worden afmetingen van steden niet meer bepaald door voetganger of paard en wagen. Auto en telefoon hebben het mogelijk gemaakt om verouderde gebouwen in te ruilen voor nieuwbouw buiten oude stadskernen. Traditionele centrumfuncties verplaatsen zich naar stadskernen.

Op Curaçao ontwikkelen zich langs de Schottegatweg commerciële centra ten koste van de binnenstad. Het is onbegonnen werk, maar ook niet realistisch om te veronderstellen dat dit proces omkeerbaar is. Er moet dus anders worden nagedacht over de toekomst van historische stadskernen.

De culturele betekenis en de toeristische aantrekkingskracht van monumenten rechtvaardigen een sterk monumentenbeleid. Gezien de hoge kosten hiermee gemoeid en de vaak moeilijke exploitatie na restauratie is echter een selectief beleid noodzakelijk. Nauwkeurig zal moeten worden bepaald wat wél en wat niet voor behoud in aanmerking komt. Als niet zeer selectief wordt bepaald wat gehandhaafd kan worden, dreigt op den duur alles verloren te gaan. Een restauratie-strategie op basis van een aantal realistische criteria is noodzakelijk.

Ik hoop dat uit het voorgaande niet de conclusie wordt getrokken dat ik een pleidooi houd om de monumenten maar te vergeten. Waar ik voor pleit is voor een beleid waarbij een gezond evenwicht tussen restaureren en nieuwbouw gezocht wordt. Te veel accent op het verleden versluiert de problematiek van vandaag. Er moet altijd meer energie gestoken worden in dat wat nog niet is, dan in de toekomst van dat wat er was. Wat nog niet is vraagt om meer voorstellingsvermogen en creativiteit dan dat wat we al kennen.

Voor de Antillen, staande aan de vooravond van een eigen toekomst, zou dit moeten aanspreken. Het koesteren van het verleden is een Europees concept, maar misschien voor deze jonge samenleving minder relevant.

Noten

- 1 C.J.M. Weeber, 'De oude en nieuwe architectuur', in: Cultureel mozaïek van de Nederlandse Antillen, Zutphen, 1977.
- 2 M.D. Ozinga, De monumenten van Curaçao in woord en beeld, 's Gravenhage, 1959.
- 3 Building up the Future from the Past; Studies on the Architecture and Historic Monuments in the Dutch Caribbean, red. H.E. Coomans, M.A. Newton en M. Coomans-Eustatia, (UNA Publications 34), Zutphen, 1977.